

КОНФУЦІАНСЬКІ ЦІННОСТІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ЗМІСТУ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ В КИТАЇ У ХХ ст.

У статті здійснюється аналіз системи конфуціанських цінностей, як однієї зі складових китайської традиційної культури та її впливу на формування змісту морального виховання в Китаї у ХХ ст.

Ключові слова: конфуціанство, моральне виховання, цінності.

Як свідчать спеціальні джерела [1, 2, 3, 5, 6, 8, 12, 16], конфуціанство — це філософське вчення, яке проголошує верховенство добра у світі, захищає непорушність установлених небом суспільних норм, якими люди повинні керуватись у житті. Водночас конфуціанство – це й політична, адміністративна система, і верховний регулятор економічних і соціальних процесів. Іншими словами, це основа всього китайського способу життя, китайської цивілізації. Протягом двох тисяч років ціннісні орієнтації конфуціанства впливають на життєві переконання китайців, психологію, поведінку, мислення, сприйняття світу, на їхній побут.

На думку китайських істориків освіти [13, 14, 15], зміст морального виховання в Китаї у ХХ ст. неодноразово зазнавав значних перетворень під впливом соціально-політичних змін у країні. Незважаючи на це, цінності конфуціанства залишаються духовною основою китайського суспільства. Тож, у руслі дослідження змісту та особливостей морального виховання дошкільників на традиційних національних цінностях у КНР (друга половина ХХ століття) ми вважаємо за потрібне розглянути конфуціанські цінності та їх вплив на формування змісту китайського морального виховання в зазначений період.

Зміст поняття "цінності" широко розглядається в педагогічному аспекті у вітчизняних дослідженнях таких учених як О. Бажановська, Г. Бондаренко, Т. Бутківська, О. Вишневський, І. Дубровіна, О. Каневська, І. Лебідь, С. Омельченко, В. Струманський, О. Ярмоленко та ін.

Проблему морального виховання в різних аспектах вивчали С. Бакуліна, Я. Бельмаз, Л. Генік, Л. Довгань, В. Карагодін, І. Ковальчук, М. Крет, С. Кривоніс, І. Мишишин, Л. Степаненко та ін.

Деяким аспектам історичного розвитку Китаю приділяли увагу такі українські науковці як І. Агапітова, В. Гамянін, І. Горобець, В. Кіктенко, І. Кіпцар, С. Нікішенко, В. Седнев, М. Таран, В. Урусов та ін. Питання освіти в Китаї розглядали Л. Калашник, Лі Цзихуа, Лін Хай, Н. Пазюра, Уюнтена, Цзін Нань та ін.

Разом з тим, у зв'язку з недостатністю матеріалу з питань морального виховання в Китаї у ХХст. у спеціальній вітчизняній літературі, ми, в основному, користувалися китайськими джерелами, що раніше не перекладались російською чи українською мовами, зокрема, роботами китайських учених Ван Ліженя, Гуо Фенчжи, Тан Цюньї, Ту Дахуей, Хе Женьфу, Хе Маньци, Хуан Шугуаня, Чжао Чжицюня та ін.

Отже, метою нашого дослідження є виявлення основних тенденцій розвитку та розкриття еволюційної сутності морального виховання дошкільників на традиційних національних цінностях у КНР (друга половина ХХ століття).

Метою статті ми визначили здійснення аналізу системи конфуціанських цінностей, як однієї зі складових китайської традиційної культури та її впливу на формування змісту морального виховання в Китаї в ХХ ст., що є виключно важливим аспектом нашої наукової роботи.

Аналіз спеціальної літератури [1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9] дає можливість констатувати, що засновником конфуціанства є Конфуцій (справжнє ім'я Кун Фуцзи, 551 - 479 рр. до н.е.), який є водночас і виразником китайської моральності, і її творцем, оскільки надав їй чітких канонічних форм. Головний конфуціанський твір "Лунь юй" ("Бесіди та судження") – це збірник моральних повчань у вигляді бесід учителя з послідовниками.

Основна мета вчення Конфуція – гармонізувати життя держави, суспільства, родини і людини взагалі. У центрі уваги конфуціанства – взаємини між людьми, проблеми виховання.

Результати аналізу джерел з китайської філософії [2, 3, 5, 6, 8, 10] свідчать, що конфуціанство привнесло у свідомість народів Далекого Сходу непорушні етичні норми, ціннісне ядро яких складають "п'ять постійностей", або п'ять чеснот: людинолюбство або гуманність "жень", відчуття обов'язку "і", виконання ритуалу "лі", розумність "чжи" і віра "сінь".

Вчення про "жень" (людинолюбство, гуманність) є основою конфуціанської моральної концепції. Конфуціанство привносить у суспільну свідомість ідею абстрактного гуманізму, незалежно від того, яке місце людина посідає у суспільстві.

Людинолюбство Конфуція характеризує відносини, які повинні існувати передусім між батьками і дітьми, між правителями і чиновниками. А вже потім воно поширюється на відносини між усіма іншими людьми. Така дещо звужена сфера "жень" пояснюється тим, що моделлю суспільства для Конфуція є сім'я. Правитель у такій державі уподібнюється батькові, а підлеглі – дітям.

Відчуття обов'язку, "і" – це сума моральних зобов'язань, які добродійна людина накладає на себе сама. Сенс життя полягає у виконанні обов'язку, навіть, коли це суперечить власним інтересам. Навколо "і" має зосереджуватись життя людини.

Застосовуються конфуціанські знання за правилами етикету, без яких їх використання не буде "правильним", а людська поведінка виявиться нерегульованою. Так гуманність зв'язується з ритуалом "лі", причому, людина повинна прикласти певні зусилля, щоб перебороти себе, включитися в систему відносин, регульованих правилами етикету, і домогтись того, щоб далі проявляти себе щонайкраще без додаткових зусиль.

За допомогою ритуалу кожен індивід має можливість постійно відчувати своє місце в суспільстві. Шанобливість без ритуалу приводить до метушливості, обережність – до невпевненості, сміливість – до заколотів, прямота – до

нахабства. "На те, що не відповідає ритуалу, не можна дивитися; те, що не відповідає ритуалу, не можна слухати; те, що не відповідає ритуалу, не можна говорити; те, що не відповідає ритуалу, не можна робити" [10, с. 89].

Спеціалісти [2, 3, 5, 8, 12, 16] зазначають, що за конфуціанськими морально-етичними принципами, найголовніший обов'язок людини — це синовня шанобливість "сяо" і поклоніння предкам. Діти зобов'язані не тільки поступати відповідно до волі батьків і вірно служити їм, вони повинні любити їх всім серцем, бути вірними їм. Не любити і не почитати батьків — це все одно, що свідомо скоротити або згубити своє життя.

Конфуцієм розробляється концепція ідеальної людини (шляхетного чоловіка "цзюнь цзи"). Ідеальна людина, за Конфуцієм, наділяється якостями чесності і ширості, безпристрасності, обачності у словах і виваженості в справах. Вона повинна бути байдужою до їжі, багатства, життєвих зручностей. Всю себе вона зобов'язана присвятити високим ідеалам: служінню людям, пошукам істини. На переконання Конфуція, правителем держави може бути лише "ідеальна людина".

Ідеальною людиною не може бути за походженням, а повинна стати ідеальною через виховання в собі високих моральних якостей і культури. Тому велику роль у конфуціанстві відіграє самовдосконалення.

На думку китайських істориків освіти [12, 13, 14, 15], вчення Конфуція служить етичною стороною освіти в середньовічному Китаї впродовж сторіч. Конфуціанські правила лояльності і слухняності вимагають від учнів свято слідувати повчанням Учителя, ревно оберігати досвід попередніх поколінь.

Конфуціанство виховує та освічує. Починаючи з епохи Хань, конфуціанці не тільки тримають в своїх руках управління державою та суспільством, але й піклуються про те, щоб конфуціанські норми, цінності стали загально визнаними, перетворилися на символ "істинно китайського". У побуті, у спілкуванні з людьми, у виконанні важливих родинних та громадських обрядів та ритуалів китаець діє так, як це предписано конфуціанськими традиціями.

Виховання починається в родині, з дитинства, з привчання до культу предків і норм "сяо", до суворого дотримання церемоніалу в сім'ї, і особливо на людях, у суспільстві. Порушення конфуціанських заповідей строго карається, навіть стратою, як "найбільший злочин".

Дослідження вчених [1, 9] дають підстави вважати, що в країні виникає нечуваний культ письменності, ієрогліфа, культ конфуціанських освічених моралістів-начотчиків, вчених-чиновників, які вміють читати, розуміти і тлумачити мудрість священних книг, письменних інтелектуалів, які зосередили в своїх руках монополію на знання, освіту й керівництво, зайнявши в Китаї місце, яке в інших суспільствах посідає дворянство, духовенство, бюрократія разом узяті.

Система освіти в середньовічному Китаї зорієнтована на підготовку знавців конфуціанства. Досконале знання стародавніх текстів, вміння вільно оперувати висловленнями мудреців і вміння писати твори, в яких вільно викладається і коментується мудрість предків — такою була програма навчання в китайській школі — державній чи приватній. Протягом тисячоліть саме це вважається в Китаї наукою.

Як зазначають китайські спеціалісти [11, 16, 17], у другій половині XIX і особливо на початку XX ст. традиційне китайське конфуціанство поступово втрачає своє значення. Звичайно, воно багато в чому, як і раніше визначає систему цінностей країни й народу, принципи життя китайців, основи їхнього світогляду та менталітету. У цьому сенсі кожен китаець залишається, навіть якщо він не усвідомлює цього, все-таки конфуціанцем. І все ж конфуціанство як панівна доктрина та генеральний принцип життя під ударами ззовні дає тріщини, кризь які в імперію проникають нові віяння — від християнства до різних європейських соціально-політичних ідей: ліберально-демократичних та радикальних. Проблема зводиться до того, щоб оптимально поєднати традиційні та запозичені ідеї, і на цій основі створити певний фундамент для будівництва нового Китаю.

На думку китайських істориків філософії [11, 12, 13, 14], сучасний етап розвитку конфуціанства розпочинається в Китаї після вторгнення представників західного світу на територію країни. У зіткненні західної та східної культур виникають нові течії цього вчення.

Підготовчий етап розвитку починається з опіумних війн (кінець XIX ст.), у цей проміжок часу відбувається боротьба конфуціанців із західною цивілізацією та процес запозичення деяких постулатів із західної філософської думки. "Китайське вчення — для тіла, західне вчення — для використання" — такою є головна думка того часу [6].

Видатним діячем, який одним із перших робить спробу асиміляції західних ідей і поверненням до конкретної етико-соціальної тематики первісного конфуціанства, був Кан Ювей — китайський мислитель, учений, громадський діяч, лідер реформаторського руху в Китаї на рубежі XIX-XX ст. Основною проблемою, над якою все життя працює Кан Ювей і яка стає темою для спорів китайських мислителів кінця XIX — початку XX ст., є проблема модернізації країни при збереженні її культурної ідентичності.

Аналіз спеціальних джерел [4, 6, 7] дає можливість констатувати, що після Синьхайської революції (1911 р.), що знищила традиційну монархію, Китай занурюється в хаос політичних міжусобиць. Те ж саме відбувається і в області культури — нова інтелігенція зі старанністю звальюється на традиційну китайську культуру і, передусім, на конфуціанство, яке звинувачують у відставанні Китаю від Заходу. Особливо критичні статті на таку тематику друкує відомий журнал "Нова Молодь", на сторінках якого регулярно критикується все, чим жив Китай упродовж тисячоліть.

Цьому духу заперечення національних традиційних цінностей піддається навіть така освічена людина, як видатний письменник Лу Сін, котрий заявляє у своєму творі "Щоденник божевільного", що в усій старій літературі та філософії не було нічого, окрім людодіства, завуальованого красивими словами про гуманність і справедливість [17].

Проте, як зазначають китайські спеціалісти [11, 12, 13, 14], ганьба традиційних цінностей не могла не викликати протидії. Разом з цією протидією народжується і сучасна китайська філософія, тобто філософська думка, що є законною спадкоємицею класичної інтелектуальної традиції Китаю. Ця традиціоналістична за своєю суттю філософія зазвичай відома як неоконфуціанство.

Неоконфуціанство є інтелектуальним рухом конфуціанства, який починається на початку XX століття в Республіканському Китаї, і відроджується в постмаоїстський період сучасного Китаю. Це неоконсервативний рух, який поєднує елементи традиційної китайської культури із західними філософіями, такими, як раціоналізм і гуманізм для

застосування в сучасних умовах. Гуманізм має найбільший вплив на китайську культуру та філософську думку.

На думку китайського вченого Хуан Шугуаня [17], перше покоління нових конфуціанців (1921-1949) виникає як відповідь на рух четвертого травня – культурний рух, метою якого є відхід від китайських феодальних культурних традицій та засвоєння західної демократичної ідеології - з його категоричною позицією по відношенню до конфуціанства. Конфуціанство визнається ненауковим ученням, яке суперечить прогресові сучасного Китаю.

Спеціалісти [6, 7, 11] зазначають, що після приходу до влади комуністів протягом трьох десятиліть конфуціанство забороняється на всіх рівнях, у всіх сферах. В роки так званої "культурної революції" воно оголошується "феодальним мотлохом".

Ситуація різко змінюється лише після переходу країни до "політики реформ і відкритості" в 1979 році. Це пов'язано з поширенням у колах китайської інтелігенції ідей "сучасного неоконфуціанства".

За свідченням китайського вченого Тан Цюньї [16], у 1958 р. четверо вчених, що жили за межами материкового Китаю, публікують спільну заяву, яку дослівно можна перекласти як "Маніфест-попередження світової громадськості про китайську культуру". У цьому документі вони фактично знову порушують ті питання, які вже обговорювалися раніше, - про кризу китайської культури і про шляхи її подолання. Підкреслюється необхідність відродження інтересу до традиційної китайської культури та вчення Конфуція.

Згідно з історичними даними [6, 7, 11, 13, 17], у 80-і роки прихильники "сучасного неоконфуціанства" з'являються й серед учених у Китайській Народній Республіці. Поступово починає змінюватися і ставлення офіційних кіл до культурної спадщини.

Початок сучасних китайських реформ у Китаї пов'язаний передусім з ім'ям Ден Сяопіна, який вказує на необхідність "побудови духовної цивілізації", що включає й формування нової політики щодо китайських традицій, культурних і духовних цінностей, насамперед конфуціанства. Ден Сяопін фактично реабілітує ім'я Конфуція, якого китайці завжди шанували.

Протягом наступних десятиліть у країні йде поступовий процес відродження культури Конфуція і пов'язаних з ним етичних норм. Спеціалісти з вивчення конфуціанської спадщини [7, 11, 17] вважають, що інтерес до цього філософського вчення пояснюється духовною потребою людей. Це означає, що зазнавши ейфорії, а потім духовної порожнечі, китайці звернулись до традиційної китайської культури.

Однак, на думку китайських учених [14, 17], не можна протиставляти традиційну культуру і модернізацію. Образно кажучи, традиційна культура - не мертва, а жива вода. Культура поступово піддається змінам, у результаті чого відбувається оновлення її окремих елементів. У традиційній культурі закладено зв'язок часів - минулого, сьогодення і майбутнього. Конфуціанство ж здатне зіграти роль рушійної сили модернізації Китаю, стати духовною силою поновлення китайського суспільства. Однак, щоб служити справі модернізації, воно має сприйняти певні елементи західної культури.

Це стосується також питань виховання підростаючого покоління. Результати аналізу спеціальної літератури [15] свідчать, що однією з центральних ланок реформування китайської системи освіти є виховання "гоцин". Це дуже складне поняття, дослівний переклад – національний дух – його повного значення не передає. Виховання "гоцин" є складовою морального виховання, що передбачає активне залучення всіх членів суспільства до вічних цінностей китайської цивілізації, виробку на цій основі певних стереотипів поведінки та закріплення їх.

Одною з важливих складових "гоцин" вважається патріотизм. Невід'ємною його складовою повинні бути кращі риси національного характеру, такі як прагнення до правди, істини, справедливості; дух єдності та взаємодопомоги; повага до старих і турбота про дітей; гуманістичний підхід до відносин між людьми.

Отже, на основі вивчення й критично-аналітичного осмислення проблеми доходимо висновку, що змістом сучасного морального виховання є наступні категорії традиційної китайської культури, що склалися протягом століть під впливом конфуціанства: любов до Батьківщини, служіння народу, гуманність, миролюбність, любов та повага до рідних, прагнення до науки, працьовитість, взаємодопомога і єднання, чесність, наполегливість, дотримання законів.

Традиційно заслуговують презирства такі риси як нанесення шкоди Батьківщині, зрада народів, нещуче, лінь, егоїзм, нечесність, життя у своє задоволення, порушення законів.

Можна без перебільшення сказати, що конфуціанство стало духовною складовою нового китайського суспільства. Воно виступає найважливішим надбанням китайської цивілізації, утіленням її принципових особливостей.

Традиційно практичний та прагматичний Китай засвоює все те корисне від західної культури, що може стати в нагоді для подальшого процвітання країни, залишивши конфуціанські цінності домінуючими в духовному житті. Під їх впливом формується унікальна особистість китайського типу, як головний елемент розвитку китайської унікальної культури.

Таким чином, виключно важливим аспектом досліджуваної проблеми є вивчення надбань китайської традиційної культури в цілому та конфуціанських цінностей зокрема, та їх вплив на зміст морального виховання в Китаї в ХХ ст., що є перспективним і необхідним напрямом дослідження і потребує подальшого глибокого вивчення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алимов И.А. Срединное государство. Введение в традиционную культуру Китая / И.А. Алимов, М.Е. Ермаков, А.С. Мартынов. – М.: ИД "Муравей", 1998. – 288 с.
2. Гране М. Китайская мысль от Конфуция и Лаоцзы / Марсель Гране ; [пер. с. фр. В.Б. Иорданского]. – М.: Алгоритм, 2008. – 528 с.
3. Духовная культура Китая : энциклопедия в 5 т. / [гл. ред. Титаренко М.Л.]. – М.: Восточная литература, 2006. – Т. 1: Философия / [ред. Титаренко М.Л., Кобзев А.И., Лукьянов А.Е.] – 2006. – 727 с.
4. Духовність, мораль, етика традиційних суспільств Далекого Сходу / [упорядкування В.Ф. Резаненка]. – К.: Вид. Дім "Києво-Могилянська академія", 2007. – 294 с.

5. История китайской философии / [перевод с китайского В.С. Таскина]. – М.: Прогресс, 1989. – 552 с.
6. *Карадже Т.В.* Конфуцианство как основа формирования общественно-политических идеалов современного Китая / Т.В. Карадже, И.Л. Савин // Вестник Российского университета дружбы народов. – Сер.: Политология. – 2004. – № 1 (5). – С. 97-106.
7. Китайская культура перед лицом 21 века: выбор и обещания [электронный ресурс] // Сайт посольства КНР в Российской Федерации – Режим доступа: <http://ru.china-embassy.org/rus/whjl/whjlgk/t69803.html>
8. Китайская философия : энциклопедический словарь / [гл. ред. М.Л. Титаренко]. – М.: Мысль, 1994. – 573 с.
9. *Клепиков В.З.* Конфуций – выдающийся педагог Древнего Китая / В.З. Клепиков. – Режим доступа: <http://www.eduhmao.ru/info/1/3812/24328/>
10. Конфуций. Суждения и беседы / Конфуций ; [пер. с кит. П. С. Попова]. – СПб.: Издательский Дом "Азбука-классика", 2008. – 224 с.
11. 韩卫东. 论中国传统文化的现代价值 / 韩卫东 -本章来源<http://www.lqycn.com/xnews/onews.asp?id=375>
12. 中国文化要略: [程裕祯主编]. - 北京: 外语教学与研究出版社, 1998. - 404 页.
13. 郭凤志. 德育文化论 / 郭凤志 - 北京: 中国社会科学出版社, 2008. - 257 页.
14. 王立仁. 德育价值论 / 王立仁 - 北京: 中国社会科学出版社, 2004. - 262 页.
15. 现代教育理论: [屠大华主编] - 武汉: 华中科技大学出版社, 2002. - 411 页.
16. 唐君毅. 中国文化之精神价值 / 唐君毅 - 桂林: 广西师范大学出版社, 2005. - 406 页.
17. 黄书光. 价值观念变迁中的中国德育改革 / 黄书光 - 南京: 江苏教育出版社, 2008. - 417 页.

Подано до редакції 06.06.11
